

СТО ГОДИНИ СЛЕД ЛУКА КАСЪРОВ (1854 – 1916) – АВТОРА НА ПЪРВАТА БЪЛГАРСКА ЕНЦИКЛОПЕДИЯ

Лука Иванов Касъров, авторът на първата българска енциклопедия, е роден на 24 юни 1854 г. в Копривщица. Отначало учи в родния си град, по-късно – в българското училище в квартал „Фенер“, Цариград (1871). През 1877 г. завършва „Роберт колеж“ в Цариград и получава титлата „бакалавър на изкуствата“.

В продължение на шестнадесет години – от юли 1877 г. до септември 1893 г., този високообразован българин, който владее английски, френски, руски, немски и турски език, работи в редакцията и завежда политическия отдел (до 1890 г.) на българския вестник „Зорница“, издаван от 1876 г. до 1948 г. най-напред в Цариград, а след това в

† Лука Йв. Касъровъ

различни градове на България. Появата му в Цариград като ежеседмичен вестник се дължи на американски мисионери, които имат за цел да провеждат протестантска пропаганда сред българите в Цариград. Това обяснява и наличието на статии с политически характер. Това е единственият цариградски вестник на български език, който Високата порта разрешава да се разпространява в България, Македония и Одринска Тракия. През Руско-турската освободителна война (1877 – 1878) „Зорница“ се оказва единственият вестник, предназначен за българите в Османската империя, който дава информация за хода на военните действия. Редактирането на политическата страница на вестника изисква не само отговорност, политическа ерудиция и богата езикова култура, но и такт, умение, талантливо публицистично перо – качества, които Лука Касъров притежава. За това говори преценката на главния редактор Р. Томсън при напускането на Касъров, който пише за деловите качества

и дейността му, която в продължение на години е „извършвал съвестно и вярно в пълно наше задоволство“¹.

Висока оценка за политическата страница и нейния редактор срещаме и в юбилейния брой на в. „Зорница“, през 1931 г. по случай петдесетгодишнината му, в който пише:

Политическата му страница се поглъщала трескаво и с ненасит. В политическата страница редакцията с дивна грижа и вещина хроникирала системно всичко, което се вършело и предприемало в Лондон, Петербург, Париж, Виена, Рим, Берлин, спрямо Турция... Поразяват тактът и талантът, с които е редактирана политическата страница на вестника².

На страниците на юбилейния брой е поместена статията *Зорница и българският език* от видния езиковед проф. Стефан Младенов. В нея той изтъква „индивидуалното езиково богатство“ на Касъровата политическа публицистика. Спира се на лексиката на вестника, обогатена от книжовния език и диалектните особености на „копривщенския говор“, на полиглотското езиково влияние на Л. Касъров върху другите редактори чужденци.

През 1893 г. поради разклатеното си здраве Лука Касъров се прибира в България. Установява се в града на седемте хълма – център на об-

¹ Лука Иванов Касъров. Фонд № 53; арх. ед. 9; 10 док.; 130 л.; 1877 – 1916, Пловдив, НБИВ.

² Зорница. Седмичен вестник. Издава се от Американското евангелско общество. Ред. Т. Л. Байнгтон. Цариград: Печатница на Д. Арамян, № 12 и 13, 8 апр. 1931 г., Юбилейен брой, 1876 – 1931. 16 с.

ществения и културния кипез по онова време. Назначен е като учител в Пловдивската девическа гимназия³. От 1 януари 1896 г. Министерството на народното просвещение го командирова заедно с други гимназиални учители от пловдивските гимназии в помощ на Пловдивската библиотека и музей за съставяне на каталозите, а няколко години покъсно е назначен за неин „поддиректор“⁴.

В продължение на тридесет години Лука Касъров подготвя сам и съставя без сътрудници първия български енциклопедически труд – *Енциклопедически речник* в 3 части (ч. 1 – 1899 г., ч. 2 – 1905 г., ч. 3 – 1907 г.). Енциклопедията е издавана в Пловдив, в печатницата на Драган Манчов. Изданието е уникално, то е първата обща енциклопедия, публикувана в България. Речникът, както самият автор съобщава, съдържа „исторически, биографически, географически, научни, литературни, митологически, библейски и други“ сведения. Поясняват се чужди думи, употребявани в българския книжовен език, които трудно се разбират.

Енциклопедическият речник съдържа около 23 000 статии, 12 000 понятия, чужди думи, имена на лица и предмети в обем от 3 172 страници. При съставянето му авторът ползва енциклопедични речници, книги и списания на френски, английски, руски и български език. Събира статии и данни за селища и други обекти, както и сведения от отделни чужденци. Енциклопедията не е илюстрирана.

В Народната библиотека „Иван Вазов“ архивът на Лука Касъров постъпва през 1972 г. В него се съхранява ръкописен бележник, в който той си е водил бележки и е записвал сведения за понятия и за видни личности. Срещаме имената (с биографични данни) на Йоан Шишман, Райко Жинзифов, П. Р. Славейков, Иван Вазов, К. Величков, Ст. Доспевски, Г. Вайганд, С. Ковалевска и др. Записките са на български и английски език.

В архива се намира изрезка на статия от неизвестен източник, която обстойно засяга приноса на Лука Касъров в българската лексикография и в библиотечното дело. Разглежда се дейността му в Пловдивската народна библиотека, където изпълнява професионалния си дълг срещу минимална заплата. Тук успоредно с ежедневните библиотечни и административни задачи той се отдава на делото на своя живот – *Енциклопедическият речник* ще остане за дълго време единствената

³ Лука Касъров. 130 години от рождението му – 24 юни 1884 г. // *Пловдив. Бележити дати 1891 – 1944*. Справочно библиографски указател. Пловдив: НБ „Иван Вазов“, 1980, с. 91 – 92.

⁴ Министерството на народното просвещение назначава със заповед № 759 Лука Касъров за поддиректор (вж. „Държ. вестник“ № 175, 16 авг. 1902 г., с. 2).

българска книга от този род и ще бъде за поколения българи настолен справочен източник.

Различен е обаче тогавашният отклик за Лука Касъров в периодичния печат както като съставител на първата енциклопедия у нас, така и като библиотекар в Народната библиотека в Пловдив. Органът на либералната партия в „Западна България“ в два свои броя през 1898 г. помества статии, в които с насмешка говори за Лука Касъров, „полузад-рямал над една книга“, като че ли „убит от усилена работа“⁵. Редакцията на вестника си позволява да критикува и народния поет Иван Вазов като министър на народното просвещение за командироването на Лука Касъров в библиотеката.

Грозно звучи днес тази иронична и обидна критика за недооценения апостолски труд на създателя на първия енциклопедически речник след Освобождението. А той – сам, без средства, с една минимална заплата, не само изпълнява почти двадесет години ежедневно библиотечните и административните си задължения в библиотеката, но се посвещава на своя колосален труд. Речникът е уникален и поради факта, че неговият автор е жив свидетел на голяма част от включените събития и лично познава много от лицата, за които пише.

Както отбелязва Атанас Мосенгов, изданието има значение за патриотичното възпитание на поколения българи, „защото трябва делата и животът на ония, които са действували за общественото благо на народа си, да се направят достояние на тоя народ, та да могат тия дела да послужат за съревнование на сегашното и бъдещите поколения, па и да се даде едно нравствено възнаграждение на заслужилите“⁶. По думите на А. Мосенгов една от най-изтъкнатите фигури на нашия културен и литературен небосклон, проф. Иван Шишманов, оценява подвига на езиковеда като „най-смелото българско предприятие“.

По случай юбилейни годишници от издаването на първия том, а и по други поводи езиковеди, публицисти и писатели отразяват в книги, очерци и статии значението на Лука Касъров за българската лексикография. От енциклопедията са черпили и черпят познания и данни съставителите на по-новите енциклопедични и тълковни речници.

⁵ Пишат ни от града... (Вътрешен отдел). // *Западна България* (Пловдив), № 76, 16 дек.; № 79, 30 дек. 1898, с. 3.

⁶ Мосенгов, Атанас. Първата енциклопедия и нейният съставител. // Мосенгов, А. *Отгласи. Пловдив в света на книгата*. Пловдив: Христо Г. Данов, 1985, с. 52 – 54.

Вторият голям труд на Лука Касъров, върху който работи дълги години, е *Пълен български речник*⁷. Поради липса на издател и средства речникът не е отпечатан. Ръкописът е запазен от неговите синове, предаден е на НБ „Иван Вазов“ и се съхранява в ръкописния фонд на отдел „Специални сбирки“. Ръкописът на „Пълен български речник“ е инвентаризиран през 1978 г. и е подвързан в 7 тома. Предговор липсва. Изданието е подредено строго азбучно. Всяка буква има самостоятелна пагинация и започва от 1. Включва понятия – български и чужди, в скоби е даден езикът, от който произхожда думата: напр. „банкрут“ (ит.) см. лице, изпаднало в несъстоятелност“.

Включва народни и диалектни български думи (напр. „хубосия“, „негодница“); синоними (напр.: „талантъ (гр.), см. дарба, способност, в старо време теглилка, различна у разни народи, у евреите тя била равна 3000 сигли = около 42 $\frac{3}{4}$ килогр. В Нови завет т. означ. голяма парична сума“. Речникът включва още и литературни термини (напр.: „стихъ, см. в поезията: известно съединение на стъпки. Бели стихове, стихове без рими“); български имена, тълкувани от гледна точка на техния произход и значение (напр.: „Василь – см. празник Св. Василий, Нова година, 1-й Януари“); понятия от естествените и приложните науки (напр.: „хромъ (гр.) см. металъ“) и т.н.

Речникът е предназначен да изпълнява различни функции: да бъде не само речник на българския книжовен език, но и тълковен, синонимен, речник на чуждите думи, отчасти дори етимологичен. Вероятно това е причината Лука Касъров да го озаглави *Пълен български речник*.

Лука Касъров се занимава и с преводи. Превежда от английски език и в съавторство с И. Каранджулов, трансформира две драми на Уилям Шекспир в кратки повести – *Венецианският търговец* и *Цар Лир*⁸. Издадени са в две отделни книги в Цариград през 1882 г. Първата книжка включва *Венецианският търговец*. Издателите поместват един сравнително обстоен за времето си предговор, в който дават някои биографични данни за Шекспир и го характеризират като психолог и „поет на човеческия род“. Отбелязват, че Шекспир е автор на тридесет и седем драматични творби, които причисляват към поетичния жанр, както и на няколко драми, написани в проза. Авторите на предговора отразяват годината на първите преводи на Шекспир в Европа и Русия, накратко изясняват причините за липсата на такива в България и определят

⁷ Касъров, Лука. *Пълен български речник*. Ръкопис. Т. 1 – 7 (инв. 1978).

⁸ Шекспир. *Драми. Съкратени и наредени на повести от Л. Касъров – Ив. Каранджулов*. Кн. 1 – 2. Цариград: Печ. А. Х. Бояджиана, 1882. *Венецианският търговец* е в обем от 21 страници, а *Цар Лир* – от 26.

своите преводи като първо издание на Шекспирови творби на български, преведени от английски език и сравнени с преводите на други европейски езици.

В архива на Лука Касъров намираме данни за негови неиздадени преводи от английски: Библейски речник, три книги с библейско съдържание, както и книгите *Швейцария и швейцарците* от Уилям Хепуярн Диксън и *Естествен закон в духовния мир* от проф. Хенри Дръмънд⁹. Неиздадени остават и неговите авторски книги с научнопопулярен характер *Остроумие. Сборниче от бележити остроти на видни духовити хора през вековете* и *Векът на парата и електричеството*.

В Архивен фонд № 53 на Лука Касъров се съхранява още един ръкописен бележник със записки на български език и на латиница (английски, немски, френски език) относно работата му в библиотеката през тези години. Ръкописът е в 32 л. текст със сметки и бележки по различни библиотечни проблеми – във връзка с ремонта на библиотеката, с преустановяване на работата с читателите за 3 месеца (за доклад пред висшестоящо ведомство), предложения за обзавеждане на библиотеката и други административни въпроси, свързани със задълженията на Касъров като заместник-директор. В бележника има интересни замисли и идеи, предложени от него: за азбучното („авторското“) подреждане на каталозите, за навременното попълване с липсващи вестници и списания. Касъров проявява далновидно професионално виждане за значението и актуалността на обработката и необходимостта от описания на по-интересните статии от периодичния печат, за което българските читатели мечтаят.

В Народната библиотека „Иван Вазов“ Лука Касъров работи двадесет години – до 1 април 1915 г., когато се пенсионира по болест. Умира в Копривщица на 8 май 1916 г., оставяйки пример за даровит книжовник и високо ерудирана личност, отдадена на знанието.

Кичка Пешева

⁹ Лука Касъров транскрибира името му като Друмонд вероятно защото на английски се изписва Drummond. Оригиналното заглавие е *Natural Law in the Spiritual word* – Б. ред.